

Marjeta Šašel Kos

BOGINJA EKORNA V EMONI

Ko so Rimljani v zadnjih desetletjih pr. Kr. rojstvom začeli naseljevati prostor, na katerem se je mnogo stoletij pozneje začela razvijati Ljubljana, niso prišli v popolno praznino. Tu so že davno pred njimi živeli ljudje, čeprav ne ravno v velikih naseljih. O teh predrimskih prebivalcih vemo malo; pisanih virov zanje takorekoč ni nič, poznamo le njihove grobove in posamezne naselbinske najdbe. Nove najdbe dokazujejo že staro domnevo, da je bilo njihovo naselje prejkone na Gradu in grajskih pobočjih. Težko bi bilo verjeti, da so s prihodom Rimljanov kar tako izginili, je pa res, da so jih tokovi rimskih prišlekov začeli zagrinjati in da so kmalu v njih utonili oz. v veliki meri izgubili svojo identiteto. Za seboj so nam zapustili le malo sledi, zato so te tem bolj dragocene. Prazgodovinske najdbe se grupirajo ob obeh bregovih Ljubljane in v zaledju južnega brega, Rimljani pa so – čeprav surovi zavojevalci – svojo Emono začrtali (bili so seveda neprimerno višje tehnično razviti kot ljudstvo, katerega zemljo so okupirali) tako, da sta staroselska naselbina in njeno grobišče ostala zunaj njihovega mesta. Verjetneje kot pieteta so jih pri tem vodili praktični razlogi: tako so namreč bili varnejši pred poplavami Ljubljane.

Poleg materialnih ostankov iz železnodobnih grobov in naselbine pa je ostalo še nekaj pričevanj nekdanjega življenja. Med njimi je Ekvorna/Ekorna, ime boginje, ki so jo tukajšnji predrimski prebivalci najbolj častili. Njen kult je bil na tem prostoru tako globoko zakoreninjen, da ga rimska okupacija nikakor ni omajala, nasprotno: doseljenci so ga prevzeli in postala je za Emono značilno božanstvo; zato tudi govorimo o emonski Ekorni, čeprav je, tako kot samo ime mesta, starejša od rimske Emona. Za Rimljane je toleranca do domačinskih bogov sicer docela normalna, saj bogov Rimljani niso preganjali vse do takrat, ko se je začelo širiti krščanstvo, v katerem so spoznali nevarnega nasprotnika svojemu krivičnemu socialnemu redu. Toda, kadar so kje bogove prevzeli, so jih pogosto tako, da so jih identificirali s svojimi in je ime domačega boga postalo le pridevek rimskega, npr. *Juppiter Dolichenus* ali *Mars Latobius*.

Pri Ekorni je drugače. Niti na enem napisu ni Ekorna pridevek kake rimske boginje, npr. Here ali Minerve, vedno nastopa samostojno. Bila je torej tako močno individualna in značilnosti njenega kulta so morale biti tako specifične, da je ni bilo mogoče identificirati s kako rimsko boginjo. Da Ekorna ni prišla sem šele z Rimljani, ampak je bila tu domača, kaže dejstvo, da njej posvečenih spomenikov v celem imperiju ni najti nikjer drugje, z eno samo izjemo, ki pa dejstvo, da je Ekorna vezana na Emono in njen teritorij oz. njene prebivalce, le še potrdi. Gre namreč za njej posvečeno ploščo v Savariji, ki pa so jo Ekorni postavili na področju Savarije živeči Emonci. Ekorna je torej svoje Emonce spremljala tudi v tujino, ali bolje: Emonci so svojo Ekorno vzeli s seboj v tuje kraje.

1. *Nauportus* (Vrhnika), *CIL* III, 3776 = *I*² 2285 = *ILS*, 4876 = *ILLRP*, 33 = M. Šašel-Kos, v: Jana Horvat, *Nauportus (Vrhnika)*, Ljubljana, 1990, 22, št. 2 (napis je zgubljen):

P. Petronius P. l(ibertus) / Amphio / C. Fabius C. l(ibertus) / Corbo / mag(istri) vici aedem / Aeqour(nae) de vi(ci) / s(ententia) f(aciendum) coir(averunt).

2. Emona (Ljubljana), *CIL* III, 3831 = *ILS*, 4875a = *AIJ*, 148 (hrani se v NMLj):

C. Aemilius / Felix / Aecur(nae) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

3. Emona, *CIL* III, 3832 = *ILS*, 4875b = *AIJ*, 149 (kot št. 2):

Auctus / Aecornae / v(otum) s(olvit) l(ibens).

4. Emona, *CIL* III, 150 = *ILS*, 4875c = *AIJ*, 150 (kot št. 2):

G. Cl(audius) Pri/am(us) Aec(ornae) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

5. Emona, J., A. Šašel, *Arh. vest.* 28 (1977), 334 ss. (hrani se v Mestnem muzeju v Ljubljani):

Aecornae Aug(ustae) / P. Cassius Secundus / praef(ectus) alae Brit(annicae) / milliariae c(ivium) R(omanorum) /⁸ bis torquatae donis / donatus bis bello Dacico ab / imp(eratore) Caesare Nerva / Traiano Aug(usto) Ger(manico) /¹⁰ Dacico / coronis vexillis hastis.

6. Savaria (zdaj Szombathely, plošča je bila najdena v Ondódu pri Savariji), *RIU* I, 135 = *Die römischen Steinendkmäler von Savaria*, 1971, 70. Cf. T. A. Horváth, *Annales Sabarienses* 3 (1927/29), 96 ss.; B. Saria, *Pannonia I* (1935), 175; Id., *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 12 (1931), 5 ss.:

Aecornae / Aug(ustae) sac(rum) / Emonienses / qui /⁸ consistunt / finibus / Savar(iae) / v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito).

Ime boginje je bilo, kot izhaja iz napisov, zapisano v različnih oblikah. Najstarejša oblika, *Aequorna*, je ohranjena na napisu iz Navporta (št. 1), ki je datiran v 1. stol. pr. Kr. Besedilo napisa vsebuje še eno arhaično obliko, *coir(averunt)*, na osnovi katere s precejšnjo gotovostjo domnevamo, da je bil oltar postavljen pred l. 50 pr. Kr.¹ Drugi dve varianti imena, ki sta bolj ali manj sočasni, sta *Aecurna*, zapisana le enkrat na napisu št. 2, in *Aecorna*, ki je bila, kot kažejo dosedanje epigrafske najdbe, najpogostejša oblika boginjininega imena. Glede na latinsko historično fonetiko se zdi najverjetneje, da je prvotna oblika imena, Ekvorna, postala pozneje **Aequurna*, kar je omogočilo delabializacijo v Ekorna.²

Po Mommsenovemu mnenju, ki je v strokovni literaturi naletelo na določen odmev, naj bi bila Ekvorna staro latinsko božanstvo, katerega ime naj bi bilo izpeljano iz besede *aequor* = morje.³ Mommsen, Jordan in Roscher so jo vsi razlagali kot boštvo, povezano s pomorskim prometom in trgovanjem. Upoštevati pa je treba, da *aequor* prvotno pomeni gladko in ravno površino, ravnico ali nižino, eden od nadaljnjih pomenov besede pa je tudi rečna voda.⁴ Ti drugi pomeni utegnejo biti pomembnejši pri ugotavljanju etimologije boginjininega imena, saj leži prostor, na katerem je njen kult izpričan, relativno daleč od morja (ok. 100 km). Ravno zaradi njenega poudarjeno lokalnega značaja je Wisowa izrazil dvom o njenem latinskem poreklu.⁵ Podobno je dvomil v latinsko razlago njenega imena tudi Mayer, ki pa je predlagal za ime boginje zelo nenavadno etimologijo.⁶ Po njegovem mnenju naj bi bilo ime izpeljano iz germanske besede za veriverico, ki naj bi se v prvotni germanski obliki glasila **aik-uer-na[n]*. Njegov etimološki poskus ima več šibkih točk, ovreči pa ga je mogoče že zgolj z zgodovinskega vidika. Germanskih vplivov na tem prostoru praktično ni bilo. Težko si je zamisliti, da bi imel kratkotrajni prodor Cimbrov in Tevtonov čez Norik, ki ga je Mayer predlagal kot možen zgodovinski dogodek, ob katerem naj bi kult Ekorne postal znan v emonski regiji, tako dalekosežne posledice na področju verskega življenja domorodnih naselij ljubljanske kotline. Obe germanski plemeni sta premagali rimsko konzularno vojsko pri Noreji l. 113 pr. Kr., a sta kljub zmagi deželo zapustili in se napotili k Helvetom. Lokalizirane niso niti dežele, po katerih so potovali, niti sama Noreja, in ne glede na to je povsem neverjetno, da bi ta ali kak podoben kratkotrajni dogodek tako specifično vplival na deželo, še najmanj na njeno versko življenje. Poudariti je namreč treba, da je bila Ekorna glede na število posvetil eno najpomembnejših božanstev, čaščenih v Emoni in na njenem agru.

Etimologija imena Ekvorna/Ekorna je zelo negotova in podobnost z besedo *aequor* bi mogli razložiti kot slučajno podobnost z neko starejšo besedo (morda etruščansko?),⁷ torej kot neke vrste kasnejšo rimsko interpretacijo. Lahko bi šlo tudi za resnično podobnost imena z besedo z enakim IE korenem in z enakim pomenom, ki je pripadala kakšnemu drugemu IE jeziku (morda venetščini) in se je oblikovno le malo razlikovala od latinske. Ime *Aequorna*/

¹ R. Egger, *Römische Antike und frühes Christentum* 2 (1963) 232.

² Za razlago o lingvističnih možnostih etimologije imena *Aequorna/Aecorna* se lepo zahvaljujem kolegu dr. Marku Snoju.

³ Th. Mommsen, *CIL* I², 2285. Prim. W. H. Roscher v: *Ausführ. Lexikon der gr. u. röm. Mythologie*, Vol. 1 (1884–1890) s.v.; H. Jordanova izdaja leksikona: L. Preller, *Römische Mythologie*, repr. 1978, 121–122, op. 1; *Diz. ep.*, s.v. Prim. Ileana Chirassi Colombo, *I culti locali nelle regioni alpine. Antichità Altoadriatiche* 9, Udine, 1976, 189.

⁴ Glej, npr. *Oxford Latin Dictionary*, Oxford 1968, s.v.

⁵ G. Wissowa, *RE* I, 1 (1893) 605 (s.v.).

⁶ A. Mayer, *Aequorna Augusta*, *Glotta* 35 (1956) 155–159.

⁷ O tem dvomi J. Šašel, *Arh. vest.* 28 (1977) 335 in 343, ki dopušča možnost, da bi bilo boginjino ime etruščansko, *RE. Suppl.* 11 (1968) 568. K etruščanskim vplivom v jugovzhodno alpskem prostoru glej F. Stare, *Etruščani in jugovzhodni predalpski prostor, Razprave (Dissertationes)* 9/3, Ljubljana 1975, 193–274.

Aecorna bi lahko bilo tudi latinski prevod besede, ki bi pomenila »vodno površino«. Latinizirano ime Ekvorna je pravilno tvorjeno s pridevniškim sufiksom *-ina*, ki je bil kasneje reduciran na *-na*, podobno kot, npr., pridevnik *paternus*, ki se je prvotno glasil *paterinus*. Teoretično ne bi bilo nemogoče razložiti imena kot bodisi etruščansko (prim. *Laverna* > *Lavelnas*), ali venetsko (npr. *ner-ka lemeto.r.na*).⁸

Vsekakor moramo poudariti, da bi omenjeni drugi pomeni besede *aequor*, ravnica, gladka vodna površina, zelo dobro ustrezali pokrajini, ki jo obravnavamo. Trikotnik Navportus – Emona – Ig je bolj ali manj nižinski, in glede na to, da Ljubljansko barje (morda pri Strabonu, 7,5,2 c. 314, omenjeni *hélos Lougeon*, ime, ki bi se sicer utegnilo nanašati tudi na Cerkniško jezero) v predrimskih časih še ni bilo izsušeno, bi bil izraz »jezerska gladina« za ta prostor zelo ustrezen, in iz njega izpeljano ime zelo primerno za lokalno jezersko (?) ali barjansko (?) boginjo. Imena vodnih božanstev so, podobno kot hidronimi sami, najstarejša jezikovna pričevanja neke dežele. V Emoni je znano lokalno predrimsko rečno boštvo Laburus, katerega čaščenje je prejkone povezano z reko Ljubljanico.⁹ Nekateri jezikoslovci so celo dokazovali, da so iz tega imena izpeljana imena Ljubljana, Ljubljana in Laibach.¹⁰ Ekorna naj bi, podobno kot Laburus, predstavljala skrivnostno vodno moč, ki je neogibno potrebna za človekovo življenje. Posebej pri ponikalnicah se voda skrivnostno pojavi od nikoder, je nenadomestljiv vir življenja, pogosto pomembna in dobičakosna prometna pot, vendar nevarna zaradi brzic in uničujoča med poplavam, medtem ko ob suši usahne. Naravo vode sta si prazgodovinski in rimski človek vedno predstavljala kot nekaj božanskega in si jo želela napraviti sebi naklonjeno. Žal nimamo zanesljivih argumentov, da bi mogli tudi Ekorno interpretirati kot boginjo vode, to sme biti le bolj ali manj verjetna hipoteza.

Ker ima Ekorna izrazito lokalni značaj, bi bilo posebej zanimivo, če bi jo mogli opredeliti glede na poselitveno in jezikovno podobo emonskega prostora v predrimskem obdobju. Oboje še ni dobro definirano. Po Strabonu (7,5,2 c. 314) je bil Navportus tavriskijsko naselje, kdo pa so bili njegovi prebivalci pred Tavriski, se ne ve. Za Emono v antičnih virih ni podatkov, lahko zgolj domnevamo, da so tudi v njej živeli Tavriski. Domneva se, čeprav odločilnih dokazov še nimamo, da je bilo predkeltsko prebivalstvo venetsko, oz. vsaj pod močnimi venetskimi vplivi. Za avtohtone prebivalce predrimskega in rimskega Iga se na osnovi analize njihovih imen z veliko verjetnostjo domneva venetsko-istrsko poreklo.¹¹ Zdi se, da prinaša največ rezultatov na tem področju študij osebnih in krajevnih imen; posebej so pomembni Katičičevi prispevki.¹² Rezultati njegovih onomastičnih študij so pokazali, da je moralo biti prebivalstvo na področju Emone precej pomešano. Analiziral je osebna imena dveh ločenih skupin na tem prostoru: na Igu in v Šmarati pri Ložu. Obe je vključil v t. i. severnojadranski onomastični krog, toda medtem ko imena na Igu kažejo močne keltske vplive, so imena, znana z napisov iz Šmarate, mnogo bolj homogena.¹³ To najbolje razloži geografska podoba prostora, saj eno naselbino ločuje od druge in jo zapira (za nobeno ni znano antično ime) planinska veriga Menišija, Bloke in Krim. Čeprav je keltska komponenta v iški onomastiki zelo močna, Katičič vendarle dokazuje, da je sekundarna, ker ni tako dobro integrirana v sistem razvejanih, iz osnovnega imena izpeljanih imenskih družin, kot so severnojadranska imena. Zanimivo je, da keltska imena z iških napisov, razen redkih izjem, niso keltska imena, značilna za sosednji Norik in Panonijo, ampak so sorodna keltskim imenom Galije, Britanije, severne Italije in nekaterih predelov iberskega polotoka. Najverjetneje so pripadala neki zgodnejši veji keltskih

⁸ Za jezikovno razlago se lepo zahvaljujem dr. M. Snoju, prav tako profesorju F. Crevatinu (Trst) za prijaznost, da je prebral ta del rokopisa. Za venetsko ime glej J. Untermann, *Die venetischen Personennamen*, Wiesbaden 1961, 26; G. B. Pellegrini, A. L. Prosdocimi, *La lingua venetica*, Padova 1967, II, 129 s.

⁹ CIL III, 3840 + p. 2328, 188.

¹⁰ K. Ostir, *Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft* I, Dunaj–Leipzig 1921, 74; B. Saria, *RE* 16, 2 (1935) 2008 (s. v. Nauportus); prim. J. Kelemina, *Razprave* (Slov. akad. zn. in um., cl. II) 1 (1950), 95 ss.; glej tudi F. Bezlaj, *Slovenska vodna imena* I, Ljubljana 1956, 349 ss.

¹¹ J. Šašel, s. v. Emona, v: *RE Suppl.* 11 (1968), 540 in 542; k Igu: *ibid.*, 543–544, op. Prim. Id., *Prispevki za zgodovino rimskega Iga*, *Kronika* 7/2 (1959), 117–123.

¹² R. Katičič, *Die einheimische Namengebung von Ig*, *Godišnjak* 6, *Centar za balkanološka ispitivanja* 4 (1968), 61–120. Prim. Id., *Ancient Languages of the Balkans I* (Trends in Linguistics State-of-the Art Reports 4), The Hague – Paris 1976, 182 ss. Glej tudi F. Lochner-Hüttenbach, *Die antiken Personennamen aus Ig bei Ljubljana*, *Situla* 8, Ljubljana, 1965, 15–45. E. P. Hamp, *On the Celtic Names of Ig*, *Acta Neophilologica* 9 (1976), 3–8; Id., *Further Remarks on the Celtic Names of Ig*, *ibid.* 11 (1978), 57–63.

¹³ R. Katičič, *Godišnjak* 6 (op. 12), 105 ss.

priseljencev, ki so se v ljubljanski kotlini naselili pred Noriki in Tavriski. Morda so bili sorodni plemenom Karnov, za katere vemo, da so tudi druge naseljevali venetske pokrajine.¹⁴ Tam so se mešali z avtohtonim prebivalstvom, ki ga danes lahko označimo bodisi kot severno-jadransko bodisi kot predkeltsko, ne pa ilirsko, kajti s tem imenom lahko v etničnem smislu označimo le ljudstva južne Dalmacije.¹⁵ Mócsy je na osnovi geografsko nepreciznega podatka pri Pliniju (n.h. 3, 147) v prostor ljubljanske kotline lociral Katare, kar pa ni drugega kot hipoteza, za katero ni odločilnih dokazov.¹⁶

Po Katičiču naj bi severno-jadranski imenski sistem vključeval Liburne, Histre, Venete in prebivalstvo z Iga.¹⁷ Morda bi njegov rezultat smeli uporabiti kot jezikovni dokaz za hipotezo, da je bilo prebivalstvo ljubljanske kotline pod močnimi venetskimi vplivi oz. celo eno od venetskih ljudstev.

Z veliko verjetnostjo lahko domnevamo, da so Ekorno častili že predrimski prebivalci in zanimivo bi bilo vedeti, katerim bogovom so postavljali oltarje prebivalci na Igu in v Šmarati, kjer so z napisov poznani skoraj izključno domačini. Vendar je zanimivo, da razen posvetila Jupitru z Iga¹⁸ poznamo z obeh najdišč le nagrobnike. Lokalni kulti, ki so brez dvoma morali obstajati, niso izpričani. Za ta pojav sta prejkone možni le dve razlagi: ali da njihovo svetišče / svetišča, oz. kultni prostor še niso bili odkriti, ali pa, da ti ljudje niso prevzeli tipično rimske navade, postavljati bogovom posvetila na kamnu. Svojemu boštvu, oz. boštvom so morda darovali, podobno kot Veneti, votivne predmete, ki so bodisi propadli, bodisi pa jih še niso odkrili.

Analiza imen dedikantov, ki so dali postaviti Ekorni napise, da naslednje rezultate. Najstarejše je posvetilo iz Navporta, ki sta ga dala postaviti vaška načelnika *P. Petronius P. l. Amphio* in *C. Fabius C. l. Corbo*. Nauportus je bil v poznorepublikanskem obdobju rimski vicus, zelo pomemben emporij, naselje, ki je bilo prej mesto kot vas, Tacit ga imenuje *municipii instar* (Ann. 1,20,1). Vaška načelnika sta v imenu vaške skupnosti dala zgraditi Ekvorni svetišče. Njuni gentilni imeni sta v Akvileji dobro dokumentirani, in brez dvoma sta bila osvobojenca akvilejskih družin.¹⁹ *Amphio* je eno najpogostejših suženjskih in osvobodenskih imen v severni Italiji in čeprav grško, nikakor ne izpričuje nosilčevega etničnega porekla, temveč zgolj njegov socialni status.²⁰ Kognomen *Corbo* je v obliki *Corbus* dvakrat dokumentiran v Noriku.²¹ Iz Navporta je znan še en par vaških načelnikov, *Q. Annaius Q. l. Torravius* in *M. Fulginas M. l. Philogenes*, ki sta dala za vaško skupnost zgraditi portik,²² po vsej verjetnosti sestavni del Ekvorninega svetišča.²³ Obe osebi sta, podobno kot prvi par, brez dvoma pripadali severnoitalskim družinam, *Annaei* so v republikanski Akvileji dobro dokumentirani.²⁴ Za kognomen *Philogenes* velja to, kar smo omenili za ime *Amphio*, ime *Torravius* je sicer neznano, pač pa je iz celejanskega napisa iz 2. stol. po Kr. znano gentilno ime *Turravius*;²⁵ ime torej kaže na lokalno poreklo in je prejkone povezano s severno-jadranskim imenom *Turrus* in njegovimi izpeljankami.²⁶ Toravij je morda zašel v Akvilejo kot suženj (trgovina s sužnji je za vzhodnoalpski prostor dobro dokumentirana)²⁷ in se, ko je bil oproščen, vrnil v domače kraje.

¹⁴ To mnenje je hipotetično izrazil že J. Šašel, *RE* (op. 7) 540, in ponovno ustno D. Božič.

¹⁵ Glej R. Katičič, *Illyrii proprie dicti, Živa antika* 13–14 (1964), 87–97; Id., *Nochmals Illyrii proprie dicti, ibid.*, 16 (1966), 242–244; F. Papazoglou, *Les origines et la destinée de l'Etat illyrien: Illyrii proprie dicti, Historia* 14 (1965), 177–179; M. Suić, *Illyrii proprie dicti, Godišnjak* 13, *Centar za balkanološka ispitivanja* 11 (1976), 179–196; M. Šašel Kos, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*, Ljubljana 1986, 88 ss.

¹⁶ A. Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*, Budapest 1959, 16–17; glej C. Patsch, *RE* III, 2 (1899), 1785 (s.v. Catari).

¹⁷ R. Katičič, *Godišnjak* 6 (op. 12), 116 ss. Id., *Languages* (op. 12).

¹⁸ *AIJ*, 126.

¹⁹ M. Šašel Kos, *Nauportus: Antični literarni in epigrafski viri*, v: Jana Horvat, *Nauportus (Vrhnika)*, Ljubljana 1990, 143–159.

²⁰ H. Solin, *Beiträge zur Kenntnis der griechischen Personennamen in Rom I* (Commentationes Humanarum Litterarum 48), Helsinki 1971, 146 ss.; A. M. Duff, *Freedmen in the Early Roman Empire*, Cambridge 1958.

²¹ *CIL* III, 6497 = Hainzmann I, 607 s področja Viruna (Tiefen); *CIL* III, 11743 = E. Weber, *Die römischen Inschriften der Steiermark*, Graz 1969, št. 26 iz kraja Kugelstein na področju Gradca.

²² *CIL* III, 3777 (+ p. 10719) = I², 2286 = *ILRP*, 34 = M. Šašel Kos, v: *Nauportus* (op. 19) 23, št. 3.

²³ B. Saria, *Emonska rojaška zveza v Savariji*, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 12, Ljubljana 1931, 5–10 (prim. isti članek v nemščini, obj. v *Pannonia – Könyvtár* 8, Pécs 1935, 3–11).

²⁴ A. Calderini, *Aquileia Romana, ricerche di storia e di epigrafia*, Milano 1930, 451; G. Bandelli, *Ricerche sulla colonizzazione romana della Gallia cisalpina*, Rim 1988, 150–151.

²⁵ *CIL* III, 5191.

²⁶ See G. Alföldy, *Die Namengebung der Urbewölkerung in der römischen Provinz Dalmatia*, *Beiträge zur Namenforschung* 15 (1964) 61; R. Katičič, *Godišnjak* 3, *Centar za balkanološka ispitivanja* 1 (1965), 56; J. Untermann (op. 8), Karte 13.

Omenjeni osvobodenci so se v Navportu slej ko prej naselili v cezarjanskem obdobju, ali celo bolj zgodaj kot eksponenti akvilejske mestne nobilitete; naselbina je bila najbolj vzhodna točka tedanje cisalpinske Galije.²⁸ Sodeč po imenih sta vsaj dva pripadala domačemu prebivalstvu, tako smemo z verjetnostjo domnevati, da so postavili svetišče lokalni boginji, ki je morala biti očitno na tem prostoru najbolj čaščena zavetnica.

Za časa rimskega imperija je v Emoni v simbiozi z domačim življenjem živel velik odstotek prebivalcev, ki so se v to mesto na meji med Italijo, Norikom in Panonijo²⁹ naselili iz severne Italije.³⁰ Ljudje, ki so posvečali napise Ekorni v Emoni, so bili, kot kaže, vsi že rojeni Emonci. Leta 1820 so na Gradu našli tri majhna posvetila Ekorni in zelo verjetno je, da je na hribu stala vsaj boginji posvečena kapelica, če že ne pravo svetišče.³¹ Prvo posvetilo je dal vrezati C. Aemilius Felix na majhen pravokoten podstavek za stebriček iz belega apnenca. Gentilno ime Aemilius je povsod precej pogosto, posebej v Panoniji; v Dalmaciji je značilno predvsem za italške doseljence, v Liburniji so ga nosili tudi domačini.³² Kaže, da so bili Aemilii v Emoni v prvih dveh stoletjih ena premožnejših družin. To lahko sklepamo iz dejstva, da je pripadnik te družine, L. Aemilius Berullus, ki je bil po Mócsyjevem mnenju verjetno severnoitalskega porekla,³³ dal postaviti svojemu sužnju Flavu zelo drago nagrobno stelo, eno najlepših v Emoni. Drugo grajsko posvetilo je miniaturni oltarček iz apnenca, ki ga je dal postaviti Ekorni neki Auctus. Pogosto suženjsko ime je značilno za Italijo in keltske province, kaj drugega oz. kaj posebnega nam pa ne pove.³⁴ Tretji Ekornin spomenik je majhna apnenčasta edikula, v kateri je nekoč stal boginjin kipec. Na njej piše, da jo je posvetil C. Cl(audius) Priamus. Njegov grški kognomen, Priamus, po vsej verjetnosti kaže, da gre za osvobodjenca.³⁵ Drugi Klavdiji v Emoni niso znani, pač pa je to gentilno ime, ki so ga podeljevali predvsem pod cesarjem Klavdijem, pogosto v vseh sosednjih mestih.³⁶

Zadnje posvetilo Ekorni iz Emone je vklesano na bazi, verjetno namenjeni za boginjin kip. Postaviti jo je dal med leti 107 in 110 po Kr. P. Cassius Secundus.³⁷ Najdena je bila na področju severnoemonskih nekropol (na gradbišču ob Titovi 36–40), morda *in situ*, kar bi pomenilo, da je treba na tem mestu iskati Ekornino svetišče. Lokacija temu ne bi nasprotovala, saj bi to pomenilo, da je bilo svetišče zgrajeno bodisi tako zgodaj, da grobovi še niso segali tako daleč,³⁸ bodisi, da so nekatere značilnosti njenega kulta ustrezale tedanjim predstavam o posmrtnem življenju in se morda povezovala z nagrobnim ritualom. Možno pa je tudi, da najdišče ni prvotna lokacija te baze.

P. Cassius Secundus je kot prefekt britanske pomožne vojaške enote, *ala milliaria c. R.*, nastopil vojaško stopnjo *quarta militia* in je bil tik pred imenovanjem na eno od centenarnih prokuratur. Družinsko ime Cassii je v rimskem imperiju pogosto, in čeprav je bila *gens*, kot kažejo epigrafske najdbe, naseljena ne le v Emoni, ampak tudi po vseh pomembnejših sosednjih centrih, od Akvileje prek Tergesta do Celeje, Flavije Solve, Petovione in Savarije,³⁹ lahko skoraj z gotovostjo trdimo, da je bil oficir Emonec. Najboljši dokaz za to je ravno dejstvo, da je posvetil bazo lokalni boginji; če ni bil sam Emonec, to brez dvoma pomeni, da je imel z Emono najtesnejše stike. Konec 1. stol. po Kr., ko je P. Cassius Secundus nastopil vojaško kariero, so višji oficirji še vedno izvirali predvsem iz Italije, Emona pa je tedaj skoraj nedvomno administrativno pripadala Italiji.⁴⁰

²⁷ J. Šašel, Contributo alla conoscenza del commercio con gli schiavi norici ed illirici alla fine del periodo repubblicano, *Atti del III Congresso Intern. di Epigrafia Greca e Latina*, Rim 1959, 143–147.

²⁸ J. Šašel, Zur Frühgeschichte der XV. Legion und zur Nordostgrenze der Cisalpina zur Zeit Caesars, *Römische Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik. Festschrift A. Betz*, Dunaj 1985, 547–555.

²⁹ A. Mócsy (op. 16) 129 ss. in *passim*; J. Šašel, *RE Suppl.* 11 (1968), 566.

³⁰ J. Šašel, Zur Verwaltungstechnischen Zugehörigkeit Emonas, *AArchHung* 41 (1989), 169–174.

³¹ J. Šašel, Ljubljanski Grad v starem veku, *Kronika* 10 (1962), 112–116.

³² G. Alföldy, Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia, Heidelberg 1969, 55; A. Mócsy (op. 16), 150.

³³ *AII*, 187; Mócsy (op. 16), 201.

³⁴ G. Alföldy (op. 32), 159.

³⁵ *ibid.*, 271.

³⁶ A. Mócsy et alii, *Nomenclator*, s.v.; Id., *Bevölkerung* (op. 16), 149; Alföldy (op. 32), 37 ss.

³⁷ J. Šašel, *Arh. vest*²⁸ (1977), 344 ss. Glej tudi H. Devijer, *Prosopographia militiarum equestrum quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum IV*, Suppl. 1, Leuven 1987, 1490–1491, C 97 ter.

³⁸ Šašel, *ibid.*, 335.

³⁹ See Calderini (op. 24), 479; *In. It.* X 4, 100, 101, 300; *CIL* III, 13400, 11684, 5356 = Weber (op. 21), 192; 5334 + p. 1048 = Weber, 180; 4056; 10878 = *AII*, 371; *CIL* XIII, 6829, 7008.

⁴⁰ J. Šašel, op. 30.

Zadnje posvetilo, ki ga moramo analizirati, je votivna plošča iz Ondóda (Torony, sava-rijski ager), na kateri piše, da so jo dali postaviti na savarijskem ozemlju živeči Emonci (*Emonienses qui consistunt finibus Savariae*). Mócsy je napis datiral v prvo polovico 1. stol. po Kr., najverjetneje v čas pred Klavdijevo vlado, ko je mesto dobilo pravice kolonije, ki pa sicer na napisu niso omenjene.⁴¹ Kaže pa, da že sama omemba *fines* v pomenu mestnega ozemlja⁴² pomeni, da je naselbina imela status avtonomnega mesta.⁴³ Napis gotovo ni kasnejši od 1. stol. po Kr. Kot je opozoril že Saria, ki je navedel vrsto paralel iz grško-rimskega sveta, so bili ti Emonci brez dvoma obrtniki in trgovci.⁴⁴ Dobre možnosti za delo in trgovanje in upanje na lahek zaslužek so jih privabili, da so se iz Emone, ki je bila v 1. stol. že močno romanizirano in po italjskih vzorih razvijajoče se mesto, naselili v Savariji, kjer se je ta proces šele prav začenjal. V Savariji je epigrafsko izpričana tudi emonska družina: *Lucius Maximi filius* in njegova žena *Salonia Marcella*⁴⁵, ki sta morda pripadala omenjeni emonski skupnosti.

Analiza posvetil Ekorni je potrdila lokalni značaj boginje, ki ga dodatno osvetljuje lokalno poreklo dedikantov, hkrati pa tudi nakazala nedvomno pomembnost njenega kulta za emonske prebivalce. Ta se ne odraža zgolj v relativno velikem številu posvetil, ampak tudi v vsebini nekaterih teh posvetil. V Navportu so ji dali najvišji oblastniki postaviti svetišče v imenu cele vaše skupnosti. Tudi v Savariji ji je posvetila ploščo vsa emonska skupnost, ki je živela v tem panonskem mestu. V Emoni jo je počastil oficir iz plemiškega stanu, ki je bil kasneje morda celo sprejet med senatorje.⁴⁶ Oblika in vsebina Ekorninega kulta nista znani, saj niso znani boginjini atributi. Na osnovi domnevne latinske etimologije imena je navadno veljala za zavetnico trgovcev in obrtnikov. Na obravnavanih napisih sicer ni ničesar, kar bi temu nasprotovalo, toda pričujoča analiza kaže, da je igrala kompleksnejšo vlogo v vsakdanjem življenju prebivalstva. Te vloge pa žal ne moremo natančneje opredeliti. Trgovci in obrtniki so predstavljali v vsakem mestu eno najvažnejših skupnosti, torej tudi v Emoni,⁴⁷ kar še dodatno potrjujejo številna posvetila rečnim in drugim vodnim božanstvom. V Navportu je poleg Ekorninega edini kult, ki je dokumentiran, ravno Neptunov; torej kult vodnega božanstva, ki povsod, kjer se pojavlja, kaže na trgovce, katerih blago se je prevažalo po morju in po rekah.⁴⁸ Tudi njemu je bilo v Navportu postavljeno, podobno kot Ekorni, svetišče s portikom. Neptun je bil čaščen tudi v Emoni,⁴⁹ njemu in Nimfam je dala postaviti oltar Kasija Klementila iz družine Kasijev.⁵⁰ *M. Vibus Marcellus* je izpolnil zaobljubo zgoraj omenjenemu bogu *Laburu*, v mestu je dokumentiran tudi *collegium naviculariorum*.⁵¹ V Verneku, nedaleč od Emone, je bil najden oltar, posvečen božanskemu Savu, bogu reke Save.⁵²

Bi mogli Ekorno uvrstiti med bolj ali manj pomembna vodna boštva? V Navportu izpričana oblika njenega imena, Ekvorna, je brez dvoma zbujała asociacijo z besedo *aequor*, ne glede na resnično etimologijo njenega imena. Kasneje se je imenovala Ekorna (le enkrat Ekurna) in podobnost z besedo *aequor* je nekoliko zbledela. Misel, da bi bil njen kult povezan z nekoč prostranim Ljubljanskim barjem, pa je vendarle privlačna. Stalna borba z barjem je morala predstavljati domačemu prebivalstvu nešteto ovir; kako speljati ceste na koleh in kje postaviti varnejša prebivališča, je marsikje predstavljalo prave tehnične probleme. Notica pri Tacitu (*Ann.* 1,16 ss) priča, kako negostoljubna se je zdela prvim kolonistom ta barjanska pokrajina. Velik del prvih kolonistov Emone, kar je bilo običajno za novoustanovljena mesta

⁴¹ Mócsy, *Bevölkerung* (op. 16), 37; L. Balla, v: *Die römischen Steindenkmäler von Savaria*, Budapest 1971, 23.

⁴² TLL, s.v. *finis*, 788 ss.

⁴³ *Steindenkmäler* (op. 41), 95, št. 70.

⁴⁴ B. Saria, op. 23.

⁴⁵ CIL III, 4196 = RIU I, 57 = *Steindenkmäler* (op. 41), 104, št. 107. Glej tudi CIL III, 10927 = RIU I, 60 = *Steindenkmäler*, št. 109.

⁴⁶ Šašel, *Arh. vest.*²⁸ (1977), 338–339.

⁴⁷ W. Schmid, *Emona, Jahrbuch f. Altertumskunde* 7 (1913) 63 ss. in *passim*; M. Pavan, *La provincia romana della Pannonia Superior* (Atti della Accad. Naz. dei Lincei 352, 1955; Memorie (Cl. di Scien. morali, storiche e filol.), ser. 8, vol. 6, fasc. 5, Rim 1955, 440 ss.; 453, in *passim*; J. Šašel, *RE Suppl.* 11 (1968), 566; Ljudmila Plesničar-Gec, *I rapporti tra Emona e la Venetia, La Venetia nell'area padano-danubiana. Le vie di comunicazione* (Convegno intern. Venezia 6–10. aprile 1988), Padova 1990, 329–336.

⁴⁸ CIL III, 3778 = J. Šašel, *Arh. vest.* 11–12 (1960–61), 188–189, št. 3 = M. Šašel Kos, v: J. Horvat, *Navportus* (op. 19), 23, št. 6. A. von Domaszewski, *Neptunus auf lateinischen Inschriften, Korrespondenzblatt der Westdeutschen Zeitschrift*, 1896, 233–236 = *Abhandlungen zur römischen Religion*, Leipzig, Berlin (1909), 19–21.

⁴⁹ CIL III, 10765.

⁵⁰ CIL III, 13400.

⁵¹ CIL III, 10771 = *AII*, 178.

⁵² CIL III, 3896.

po celem imperiju, so bili tudi odsluženi vojaki, veterani. Ena od pritožb uporniških panonskih vojakov leta 14 po Kr. se je glasila, da po predolgem vojskovanju *apud horridas gentes* za težko prislužno odškodnino ne dobivajo rodovitnih polj, temveč *per nomen agrorum uligines paludum vel inculta montium accipiant*. Ker je bila prav tedaj ustanovljena kolonija Emona, je več kot jasno, da se ta oznaka nanaša na Ljubljansko kotlino, barje in gorato okolico.⁵³ Rimljani so barje začeli izsuševati, a do rimske dominacije je zamočvirjena ravnica brez dvoma burila domišljijo domačinov in domneva, da so si jo predstavljali kot domeno boštva, se zdi več kot verjetna.

Če skušamo nekoliko bolje osvetliti vlogo Ekorne v ljubljanskem prostoru, si moramo vzeti za iztočnico širši severnojadranski prostor in jo primerjati z drugimi znanimi lokalnimi boštvi, ki so jih častili v Liburniji, Istriji in Veneciji. Njen kult se je brez dvoma razvil iz enakih primitivnih predstav avt. tona prebivalstva, kot npr. pri Venetih, za katere je znano, da so imeli navado postavljati svetišča v gajih, pogosto ob rekah, jezerih ali izvirih in pri močvirjih.⁵⁴ Teopomp opisuje (podatek je ohranjen pri Elijanu in drugih, glej *FGrHist* II A, str. 594–595), kako so ob času setve darovali vranam pogače v upanju, da jim tako ne bodo izkljuvale semen.⁵⁵ V teh ptičih so Veneti morda videli duše umrlih. Strabon poroča (5,1,9 c. 215), da so častili Diomeda, ki so mu imeli navado žrtvovati belega konja.⁵⁶ Dodaja tudi, da so posebej častili dva gaja, eden je bil posvečen argivski Heri, drugi pa etolski Artemidi. Brez dvoma sta bili zavetnici teh dveh gajev dve venetski boginji, katerih kult je bil podoben kultu omenjenih dveh boginj. Prva je bila po vsej verjetnosti zavetnica orožja in ženitovanjskih obredov, druga pastirskega življenja in lova, zaščitnica živali. To so bili kult, tesno povezani z življenjskimi prelomnicami in z naravo in njenimi skrivnostnimi, božanskimi silami, bodisi tistimi, ki so prinašala zdravje in blagostanje, bodisi zlimi. Človek je bil v neposrednem stiku z naravo in od nje tako ali drugače močno odvisen. Zanimivo je, da so božanstva, ki so nam znana z venetskih napisov, oz. z latinskih napisov iz venetskih svetišč in kulturnih prostorov, pogosto ženska božanstva, katerih izvor sega morda v nekaterih primerih celo v predindoevropsko obdobje. Znanih je več venetskih boginj, tako npr. Trumusijat- iz Lâgole in druge, katerih imena se niso ohranila, najbolj znana pa je gotovo venetska Reitia, čaščena predvsem v mestu Ateste (zdaj Este). Častili so jo možje in žene in na osnovi zelo različnih votivnih predmetov, najdenih v njenem svetišču, lahko sklepamo, da je bila značilnost njenega kulta mnogovrstnost. Bila je zavetnica ritualov, ki so bili povezani z odraščanjem, dalje ženitvenih običajev, zaščitnica živali, prinašalka plodnosti, verjeli so v njene zdravilne moči in pre-roško moč. V 2. stol. pr. Kr. ali celo še bolj zgodaj, so jo začeli enačiti z Minervo.⁵⁷

Zanimivo je, da nobenega posvetila Ekorni ni dala postaviti ženska; to utegne biti zgolj slučaj, gotovo pa je, da ni bila posebej zavetnica žena, oz. tipično ženskih opravil.

Lokalna božanstva, ki so poznana iz Istrije in Liburnije, so tudi največkrat ženska boštva: *Eia Augusta* je znana iz Pole in Nezakcija,⁵⁸ in zelo verjetno, kot *Heia*, tudi z otoka Cise (Paga); na posvetilnem napisu jo je dedikantinja izenačila z znano boginjo *Bona Dea*.⁵⁹ *Ika Augusta*, ki je dokumentirana v Flanoni, naj bi bila boginja vodnega izvira, vendar, kot kažeta posvetili iz Pole, to verjetno ni bila njena edina funkcija.⁶⁰ Zelo verjetno je bil njen kult raznovrstnejši, podobno kot kultu venetskih boginj. Sentona je znana z oltarjev, ki so bili odkriti na liburnijskem območju, med Alvono in Flanono, pa tudi z oltarja iz istrske vasi Katun.⁶¹

⁵³ J. Šašel, *Kronika* 7 (op. 11), 118. A. Melik, *Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem*, Ljubljana 1946, 107 ss.

⁵⁴ Giulia Fogolari, v: Ead., A. L. Prosdocimi, *I Veneti antichi. Lingua e cultura*, Padova 1988, 169–171; A. Mastrocinque, *Sanuari e divinità dei Paleo-veneti*, Padova 1987.

⁵⁵ A. L. Prosdocimi, Un frammento di Teopompo sui Veneti, *Mem. Acc. Patav.* 76 (1963–64), 201–223; Mastrocinque (op. 54), 129 ss. Glej tudi C. Voltan, L'offerta rituale alle «cornacchie» presso i Veneti, *Archivio Veneto* ser. V, 125 (1985), 5–34.

⁵⁶ R. Katičič, Diomed na Jadranu, *Godišnjak* 27, *Centar za balkanološka ispitivanja* 25 (1989), 39–78; Mastrocinque, *Sanuari* (op. 54), 79 ss.

⁵⁷ A. Mastrocinque, *Sanuari* (op. 54), *passim*; C. B. Pascal, *The Cults of Cisalpine Gaul* (Coll. Latomus, vol. 75), Bruxelles 1964, 112 s.

⁵⁸ A. Degrassi, Culti, dell'Istria preromana e romana, *Scritti vari di antichità*, 159 ss.; In. It. X, 1, št. 3, 659, 660; Vesna Girardi-Jurkić, La continuità dei culti illirici in Istria durante il periodo romano, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno* 14 (1983–84), 8 s.

⁵⁹ *ILJug.* 260.

⁶⁰ Degrassi, *ibid.* (op. 58); *ILJug.* 415 (Pola); *CIL* III, 3031 (Flanona).

⁶¹ V. Girardi-Jurkić (op. 58), 12 s. Glej tudi *ILJug.* 448.

Iria Venus je dokumentirana v Karlovičih,⁶² *Venus Anzotica* pa v Enoni v Liburniji.⁶³ Manj znane so še istrijska *Seixomnia Leucitica* iz Karojbe, liburnijska Latra in druge, katerih lastnosti nam niso znane.

Ekorna se lepo vklaplja v panteon lokalnih severnojadranskih ženskih božanstev, vendar se loči od drugih, vsaj tako se zdi, po večjem vplivu, ki ga je imela na prebivalstvo, in po tem, da je niso nikoli enačili z nobeno od grško-rimskih boginj. Samobitna je igrala veliko vlogo v vsakdanjem življenju emonskih prebivalcev. Na to kaže predvsem relativno veliko število posvetil, ki so ji jih dali postaviti ljudje iz vseh družbenih slojev, od najnižjih do najvišjih. Lahko, da je bila barjanska boginja, lahko, da je bila posebna zavetnica trgovcev in obrtnikov, brez dvoma pa je bila več kot le eno od tega – njena vloga je bila kompleksnejša. Žal je ni mogoče določeneje opredeliti, gotovo pa njen vpliv ni bil nič manjši kot vpliv kakšnega mogočnega Genija loci.

⁶² Degrassi (op. 58), 160; V. Girardi-Jurkić (op. 58), 14; *CIL* III, 3033 (Mommsen napis napačno pripiše k flanon-skim) = *In. It.* X, 3, št. 197.

⁶³ *AE* 1938, 31; 1940, 6. Glej tudi *Nin, povijesni i umjetnički spomenici*, Zadar 1979, 73–7; prim. J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969, 310.

Summary

THE GODDESS AECORNA IN EMONA

Marjeta Šašel Kos

The author has presented all the extant epigraphical evidence about the local Emonian goddess Aecorna and reached the conclusion that she fits well into the Pantheon of local North-Adriatic female deities, although she is distinguished by the other goddesses by the greater impact she exercised upon the local inhabitants. This is indicated both by the fact that her worship survived well into the Roman period, and that the number of dedications to her is relatively great. Moreover, they were erected by persons of every social position, from slave or freedman to officer of equestrian order.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

Osrednjo slovensko arheološko revijo izdajata Inštitut za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU in Slovenska akademija znanosti in umetnosti. V Arheološkem vestniku (AV) so objavljeni rezultati arheoloških raziskovanj na vzhodnoalpskem in zahodnobalkanskem prostoru. Predstavljena so najdišča in premične najdbe iz vseh arheoloških dob.

Preko 900 izvodov Arheološkega vestnika zamenjuje Biblioteka SAZU z ustanovami iz vsega sveta (akademijami, univerzami, arheološkimi inštituti, muzeji, spomeniškovarstvenimi zavodi), s čimer pridobi letno najmanj toliko izvodov dragocenih tujih znanstvenih publikacij, in sicer ne le arheoloških, ampak tudi zgodovinskih in umetnostnozgodovinskih.

Starejši letniki AV so večinoma že pošli, novejše pa lahko kupite v knjigarni Cankarjeve založbe v zgradbi Slovenske matice, Kongresni trg 7, Ljubljana. Cena letnika 42, 1991, ki je izšel v večjem formatu in trdi vezavi, znaša 1940 SLT.